

KREDIT TO'LOVLARIDA TO'LOV MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMLARI

Ataniyazov Jasur Hamidovich

Ilmiy rahbar: TDIU Xalqaro moliya kafedrasini mudiri, professor, DSc

Abdullayev Izzatbek Akramxon o'g'li

TDIU Moliya fakulteti talabasi izzatbekabdullayev2005@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada kredit to'lovlari jarayonida to'lov madaniyatini shakllantirishning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etishning amaliy mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida aholining moliyaviy savodxonlik darajasi, kredit intizomi, kredit yuklamasi va banklarning monitoring tizimi samaradorligi o'rganildi. Shuningdek, rivojlangan davlatlar tajribasi asosida kredit to'lov madaniyatini oshirishga qaratilgan zamonaviy yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy savodxonlikni oshirish, raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish, kredit tarixining ahamiyatini kuchaytirish hamda mijozlarni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish kredit portfelini sifatini yaxshilashning muhim omili hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *kredit, to'lov madaniyati, kredit intizomi, moliyaviy savodxonlik, kredit riski, bank tizimi, raqamli to'lovlar, muammoli kreditlar.*

Аннотация: *В данной статье проанализированы актуальные проблемы формирования платежной культуры при погашении кредитов и практические механизмы их решения. В ходе исследования были изучены уровень финансовой грамотности населения, кредитная дисциплина, долговая нагрузка и эффективность системы мониторинга банков. Также на основе опыта развитых стран были рассмотрены современные подходы к повышению культуры кредитных платежей. По результатам исследования установлено, что повышение финансовой грамотности, развитие цифровых банковских услуг, усиление роли кредитной истории и совершенствование системы стимулирования клиентов являются важными факторами улучшения качества кредитного портфеля.*

Ключевые слова: *кредит, платежная культура, кредитная дисциплина, финансовая грамотность, кредитный риск, банковская система, цифровые платежи, проблемные кредиты.*

Abstract: *This article analyzes the current problems of developing payment culture in loan repayment processes and practical mechanisms for solving them. The study examines the level of financial literacy of the population, credit discipline, debt burden, and the effectiveness of banks' monitoring systems. In addition, modern approaches aimed at improving payment culture based on the experience of developed countries were analyzed. The results of the research show that increasing financial literacy, expanding digital*

banking services, strengthening the importance of credit history, and improving customer incentive mechanisms are important factors in improving the quality of loan portfolios.

Keywords: *credit, payment culture, credit discipline, financial literacy, credit risk, banking system, digital payments, non-performing loans.*

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida kredit munosabatlari iqtisodiy rivojlanishni ta'minlovchi asosiy moliyaviy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Kreditlar orqali aholining iste'mol ehtiyojlari qondiriladi, tadbirkorlik subyektlari faoliyati kengayadi hamda investitsion jarayonlarning jadallashishiga erishiladi. Shu bilan birga, kredit tizimining samaradorligi nafaqat kredit ajratish hajmiga, balki ularning o'z vaqtida qaytarilish darajasiga ham bog'liqdir. Mazkur jarayonda to'lov madaniyatining shakllanishi bank tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda iste'mol kreditlari, mikroqarzarlar va ipoteka kreditlari hajmining sezilarli darajada ortishi aholining kredit yuklamasini ham kuchaytirdi. Natijada ayrim hollarda kredit to'lovlarining kechikishi, muammoli kreditlar ulushining ortishi va bank risklarining kuchayishi kuzatilmoqda. Bu esa kredit to'lov madaniyatini rivojlantirish masalasining dolzarbligini yanada oshirmoqda.

To'lov madaniyati deganda qarz oluvchilarning moliyaviy majburiyatlarni belgilangan muddat va shartlar asosida bajarishga bo'lgan iqtisodiy hamda huquqiy mas'uliyati tushuniladi. Yuqori darajadagi to'lov madaniyati banklarning kredit risklarini kamaytiradi, kredit portfeli sifatini yaxshilaydi va moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Aksincha, past to'lov madaniyati muammoli kreditlarning ortishiga, bank likvidligining pasayishiga hamda iqtisodiy xavflarning kuchayishiga olib keladi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi kredit to'lovlarida to'lov madaniyatini shakllantirish bilan bog'liq muammolarni aniqlash, ularning iqtisodiy sabablarini tahlil qilish va amaliy yechimlarni ishlab chiqishdan iborat.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida iqtisodiy tahlil, statistik kuzatuv, qiyosiy tahlil va ilmiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, kredit munosabatlari va moliyaviy savodxonlik bo'yicha mahalliy hamda xorijiy ilmiy manbalar, xalqaro moliya institutlari hisobotlari va Markaziy bank ma'lumotlari o'rganildi.

Maqolaning metodologik asosini kredit munosabatlari nazariyasi, bank risklarini boshqarish tamoyillari va moliyaviy savodxonlik konsepsiyasi tashkil etadi. Tadqiqot jarayonida kredit intizomi va to'lov madaniyatiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilindi. Jumladan, aholining daromad darajasi, kredit yuklamasi, moliyaviy bilimlari, raqamli bank xizmatlaridan foydalanish ko'nikmalari hamda kredit monitoring tizimi samaradorligiga alohida e'tibor qaratildi.

Bundan tashqari, rivojlangan davlatlar tajribasi ham o'rganilib, Germaniya, AQSH va Janubiy Koreyada kredit to'lov madaniyatini shakllantirish mexanizmlari qiyosiy tahlil qilindi. Ushbu davlatlar tajribasi asosida O'zbekiston bank tizimiga mos amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalari kredit to'lov madaniyatini shakllantirish jarayonida bir qator tizimli muammolar mavjudligini ko'rsatdi. Eng avvalo, aholining moliyaviy savodxonlik darajasi yetarli emasligi kredit to'lovlari bilan bog'liq muammolarning asosiy sabablaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayrim fuqarolar kredit foiz stavkalari, annuitet to'lovlari va kredit yuklamasining real mazmunini to'liq anglamasdan kredit mablag'larini jalb qilmoqda. Natijada daromad imkoniyatidan yuqori miqdorda kredit olish holatlari kuzatilmoqda.

Shuningdek, daromadlarning beqarorligi ham kredit to'lov intizomiga salbiy ta'sir qilmoqda. Norasmiy bandlik ulushining yuqoriligi va doimiy daromad manbalarining yetarli emasligi ayrim qarz oluvchilarning kredit majburiyatlarini o'z vaqtida bajarish imkoniyatini cheklamoqda. Ayniqsa, iste'mol kreditlari segmentida ushbu muammo yaqqol namoyon bo'lmoqda.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tahlillar kredit mablag'laridan samarasiz foydalanish holatlari ham mavjudligini ko'rsatdi. Ba'zi hollarda kredit mablag'lari ishlab chiqarish yoki daromad keltiruvchi faoliyat uchun emas, balki qisqa muddatli iste'mol ehtiyojlari uchun sarflanmoqda. Bu esa qo'shimcha daromad manbai shakllanmasligiga va kredit qaytaruvchanligining pasayishiga olib kelmoqda.

Shu bilan birga, ayrim tijorat banklarida mijozlarning moliyaviy holatini muntazam monitoring qilish tizimi yetarli darajada rivojlanmaganligi aniqlandi. Bu muammoli kreditlarni erta aniqlash va preventiv choralar ko'rish imkoniyatini cheklaydi. Raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish ko'nikmalarining yetarli emasligi ham kredit to'lovlarining kechikishiga sabab bo'luvchi omillardan biri hisoblanadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kredit to'lov madaniyatini shakllantirish faqat bank tizimining vazifasi emas, balki davlat, ta'lim muassasalari va jamiyatning o'zaro hamkorligini talab qiluvchi murakkab jarayon hisoblanadi. Rivojlangan davlatlar tajribasi moliyaviy savodxonlik va kredit intizomi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ko'rsatmoqda.

Xususan, Germaniyada kredit tarixining yuqori ahamiyatga egaligi fuqarolarni moliyaviy majburiyatlarga mas'uliyat bilan yondashishga undaydi. AQSHda esa "credit score" tizimi fuqaroning moliyaviy obro'sini baholovchi asosiy mexanizm sifatida faol qo'llaniladi. Ushbu tizim kredit olish imkoniyatlari, foiz stavkalari va moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Janubiy Koreyada esa moliyaviy savodxonlik maktab bosqichidan boshlab shakllantiriladi. Bu esa yoshlarning kredit va moliyaviy majburiyatlarga ongli

yondashuvini rivojlantiradi. Mazkur tajribalar O'zbekiston sharoitida ham moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan tizimli dasturlarni kengaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, kredit to'lov madaniyatini rivojlantirish uchun maktab va oliy ta'lim muassasalarida moliyaviy savodxonlik fanlarini keng joriy etish, kredit olishdan oldin mijozlarga majburiy moliyaviy konsultatsiyalar o'tkazish va kredit tarixining rolini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, mobil banking xizmatlari, avtomatik to'lov eslatmalari va sun'iy intellekt asosidagi monitoring tizimlarini rivojlantirish kredit intizomini oshirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, o'z vaqtida kredit to'lovlarini amalga oshiruvchi mijozlarni rag'batlantirish tizimini joriy etish ham samarali mexanizmlardan biri hisoblanadi. Jumladan, foiz stavkalarini kamaytirish, bonus va cashback tizimlarini qo'llash mijozlarning moliyaviy intizomini mustahkamlashga yordam beradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari kredit to'lovlarida to'lov madaniyatini shakllantirish bank tizimi barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri ekanligini ko'rsatdi. Moliyaviy savodxonlikning yetarli emasligi, daromadlarning beqarorligi, kredit mablag'laridan samarasiz foydalanish va monitoring tizimidagi kamchiliklar kredit intizomiga salbiy ta'sir qiluvchi asosiy omillar hisoblanadi.

Kredit to'lov madaniyatini rivojlantirish uchun aholining moliyaviy savodxonligini oshirish, raqamli bank xizmatlarini kengaytirish, kredit monitoring tizimini takomillashtirish hamda kredit tarixining ahamiyatini kuchaytirish zarur. Shu bilan birga, kredit to'lovlarini o'z vaqtida amalga oshiruvchi mijozlarni rag'batlantirish tizimini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur chora-tadbirlarni amalga oshirish bank tizimida muammoli kreditlar ulushini kamaytirish, kredit portfeli sifatini yaxshilash va aholining moliyaviy mas'uliyatini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki statistik ma'lumotlari.
3. Mishkin F. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education.
4. Rose P. Commercial Bank Management. McGraw-Hill Education.
5. OECD. Financial Literacy and Financial Inclusion Reports.
6. IMF. Global Financial Stability Report.
7. Jahon bankining moliyaviy savodxonlik bo'yicha hisobotlari.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining bank tizimini rivojlantirishga oid qarorlari.